

Peter Zelenák

A kisebbségi kérdés és a szlovák autonomista törekvések a két világháború közti időszakban

A kisebbségi kérdés a két háború közti időszakban Szlovákiában igen érdekes és összetett problémának számított. Rajta keresztül jelentkezett a társadalom több fontos problémája, melyek a kulcsfontosságú időkben, pl. 1938-ban, túllépték a szlovák, ill. országos kereteket és a nemzetközi politikai viszonyok részévé váltak. A kisebbségi kérdés és lehetséges megoldásai - függetlenül attól, hogy javaslatok formájában éltek-e vagy megvalósultak - sosem jelentek önállóan: minden esetben fontos szerepet játszottak a modern szlovák társadalom alakulásakor. Így a szlovák autonomista törekvések, bármennyire is igyekeztek függetleníteni magukat a nemzeti kisebbségek lététől, közvetlen kapcsolatban álltak velük. Legalábbis a kisebbségek rendelkezésére álló potenciál szempontjából. Ez leginkább a magyar kisebbségre vonatkozott, amely létszámával, szervezettségével (pártok, szakszervezetek, egyesületek) és a konzekvens politikai önvizsgálat révén nagy mértékben befolyásolták Szlovákia politikai fejlődését. Az a tény, hogy politikusaik is a kisebbségi helyzet megol-

dásának feltételét látták az autonómia kérdésében, kihangsúlyozta a két probléma összefüggéseit és megfelelő teret kínált az autonomista mozgalmak számára. A programok bizonyos hasonlósága ellenére az együttműködési nehézségek nemcsak a kommunikáció szintjén jelentkeztek, hanem a szlovák-magyar kapcsolatok egészében. A történelmi szükségszerűségek, különböző traumák, az aktuális valódi és fiktív sérelmek stb. már akkor nagy hatással voltak mindkét nemzet tudatára és pszichológiai akadályokat emeltek a szlovák autonómia tervei elé. Az eddigiek alapján is egyértelmű, hogy a kapcsolódási pontok ellenére összetett problémát jelent a kisebbségi kérdés és az autonómia kölcsönös viszonya. Tekintettel hozzászólásom terjedelmére, megpróbálok röviden jellemezni néhány tendenciát.

A Szlovákia autonómiájára irányuló törekvések nemcsak a csehszlovák állam megalakulásának és a szlovák, ill. cseh nemzet rendezetlen államjogi viszonyának következtében erősödtek fel - a szlovák környezetben jóval mélyebb gyökereik vol-

tak. Tulajdonképpen a szlovák politikai gondolkodás egyfajta kontinuitásáról van szó. Ez még abban az esetben is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy ez a gondolkodás - tekintettel a történeti Magyarország körülményeire - leginkább a szlovák nemzet létének megőrzésére összpontosult. Az 1918 után bekövetkezett változás annyira jelentős volt, hogy a politikusok egy része is hinni kezdett a problémamentes fejlődés illúziójában és a csehekhez fűződő minél szorosabb viszony szükségességében. Sőt: hajlandó volt elfogadni az új csehszlovák nemzet kialakításának elvét is, nemcsak politikai, hanem etnikai értelemben is. Túl azon, hogy ez visszatérést jelentett volna a Štúr előtti időkhöz - ami a nemzettudat már elért szintjéhez képest nemcsak megalapozatlan, hanem lehetetlen is volt -, már a kezdeti időszakban világos volt, hogy a csehszlovakizmus gondolata, bármennyire is igyekeztek nemzetállami érdekekkel megindokolni, csak ideológiai lepel volt a cseh politika azon törekvése előtt, hogy egységes államot hozzon létre. Ez szlovákiai hatalmi igényeket is jelentett. Így de facto kétségbe vonták a szlovák nemzet önállóságát és az önmeghatározáshoz való jogát és végeredményben megteremtették a szlovák autonomizmus egyik legfontosabb alapelvét. Az a tény, hogy a mozgalom főszereplője a Szlovák Néppárt és katolikus háttere volt, bizonyos mértékben meghatározta kifejezőeszközeit is: népi, nemzeti jelleget kölcsönzött neki.

A vallási megnyilatkozások ellenére a szlovák autonomista politika mindenekelőtt Szlovákia köztársaságon belüli inadekvát helyzetével foglalkozott. Elgondolásai, melyekkel az új államba lépett, széleskörű öngazgatással számoltak. Ez azonban nem valósult meg. A Szlovák Nemzeti Tanács megerősítése helyett annak felszámolása kö-

vetkezett be. Szlovákia a csatolt területek szintjére került, ennek minden államjogi következményével együtt, önkormányzati fejlődésének garantálása nélkül.¹ A politikai és egyéb strukturák így nem Szlovákia belső mozgására és erőforrásaira alapozva jöttek létre, hanem az egynemű állam szükségleteihez igazodva. Épp az önszabályozás immánens mechanizmusainak hiánya okozta, hogy a strukturális viszonyok szempontjából Szlovákia nyílt rendszerként működött. Tehát a politikai és az intézményi szférát deformálnak tekinthetjük. Ez különösen élesen jelentkezett azokkal a politikai pártokkal kapcsolatban, melyek nemzeti alapon szerveződtek. Nemcsak a Szlovák Néppártról van szó, hanem a magyar és a német pártokról is és részben a szociáldemokratákról. Bár létrejöttüket bizonyos mértékben épp Szlovákia államjogi meghatározottságának hiánya okozta, működésük állandó ellentétben állt a hangoztatott integrációs célokkal, melyeket a centralista, államalkotó pártok képviseltek. Tekintettel a rendszer nyitottságára, rendelkezésükre állt minden eszköz és mechanizmus nemcsak az országos, de a szlovákiai szervek létrehozásához is.²

Az autonomista pártok szinte a köztársaság születésével egy időben léptek színre. Határozottabban azonban csak a csehszlovák-magyar konfliktus rendezése után, amikor a viszonyok stabilizálódtak és létrejöttek a pártpolitikai struktúra működési feltételei. Az autonomista mozgalom két irányban fejlődött. Egyrészt Szlovákia egészének érdekeire és szükségleteire reflektált, azaz olyan fokú önállóságot akart elérni, amely biztosította volna Szlovákia fejlődését immánens mechanizmusai alapján. Másrészt a nemzeti kisebbségek ily módon kívánták megőrizni saját identitásukat. Ez a két irány nem volt ellentétes, bár az autonómia fogalmának értelmezésekor

adódtak különbségek. Összességében egy széles bázisú folyamatba tömörültek, amelynek nem volt ugyan szervezeti struktúrája, de a nemzetiségi kérdésre és Szlovákia köztársaságon belüli helyzetére reagált. Meg kell még jegyezni, hogy ez a folyamat a társadalom demokratizálódásának része és jellemzője volt. A magyar autonomista törekvésekkel kapcsolatban az a véleményem, hogy - főleg a kezdeti időszakban, amikor még csak kialakulóban volt a politikai rendszer - az autonómia gondolatát a magyar kisebbség új, 1918 utáni helyzete eredményezte. Még akkor is, ha később a magyar politikai pártok Magyarország felé fordultak és elfogadták a revízió koncepcióját azáltal, hogy a Szlovák Néppárt kezdettől fogva a nemzeti érdekek megjelenítőjeként és a szlovák autonómia politikai biztosítékaként lépett fel, csökkent a társadalmi problémák átfogó reflexiójának lehetősége. Úgy tűnik, hogy a nemzeti érdekek túlzott hangsúlyozása lényegesen meghatározta az autonómia értelmezését. Ezt bizonyítja a tervek sorsa is. Valószínűleg a szorosán vett nemzeti érdek következménye, hogy a párt az autonómiát nem az új állami berendezkedés értelmében definiálta, hanem mint Szlovákia köztársaságon belüli helyzetének megváltoztatását. Ezáltal az egész kérdés a Kárpátaljai Oroszország alkotmány által garantált önállóságáért folytatott harccá degradálódott. Jellemző volt, hogy leszámítva V. Tuka javaslatát, mely a laza konföderáció mellett állt ki, a néppárt irányvonala oly mélyen rögződött, hogy még a második világháború vége után is érvényesült. Ekkor a kommunista párt vallotta magáénak. Jelentős változás csak a 60-as évek második felében következett be, amikor a föderális berendezkedésért folyt a harc. Az autonómia ilyen szűk

értelmezése⁴ kétségtelenül rontotta a megvalósítás esélyét.

Bár a Szlovák Néppárt autonomista programját területi alapon fogalmazta meg, tartalma kétségtelenül kifejezetten nacionalis volt. Az autonómia célja mindenekelőtt a szlovák nemzet új helyzetének biztosítása lett volna, mégpedig önállósága elismerése által. És a szlovák - cseh kiegyezésre orientálódott. Ebből a szempontból nem is meglepő, hogy a pártot nem foglalkoztatta annyira a kisebbségi kérdés, hogy megoldására önálló koncepciót dolgozott volna ki. A békeszerződések által kijelölt keretek között mozgott. Vagyis kiindulópontja a polgári (állampolgári) elv volt. Ebből az álláspontból a párt nem engedett a két háború közti időben. Érezhető hát, hogy a magyar politikai pártok autonomista követeléseivel szemben - függetlenül azok ideológiai profiljától - ha nem is elutasító, mindenesetre tartózkodó magatartást tanúsított. Vagyis a párt elutasította a kisebbségi kérdés autonómián keresztüli megoldását.

Bonyolult volt a magyar kisebbség politikai arculatának alakulása. Hasonlított ugyan valamelyest a szlovák helyzethez, ám sajátosságai abból a tényből fakadtak, hogy a történeti Magyarország szétesése után a szlovákiai magyarság uralkodó nemzetből nemzeti kisebbséggé vált. Ez ugyan egyfajta kulturális sokk volt, azonban a politikai pártok nagyon hamar érvényesültek. Kezdetben a szociáldemokrácia játszott meghatározó szerepet, mivel a proletár érdekekre helyezte a fő hangsúlyt és így rugalmasabban viszonyulhatott a nemzeti kérdésekhez. Ez azonban nem jelentette azt, hogy kedvező véleménye volt a köztársaság létrejöttéről. Voltak ezen kívül különbségek a párt pozsonyi és kassai vezetése között is, melyeket az eltérő körülmények eredményeztek. Igaz, hogy az új politikai arculat kere-

sésének első jelei már 1919-ben jelentkeztek - főleg Pozsonyban -, de igazán jellemzővé csak Kun Béla rezsimjének bukása, illetve a Horthy rendszer kezdete után váltak. Ettől kezdve a magyar és a német szervezetek a csehszlovák államiság pártján állnak és ebből kiindulva alkotnak véleményt nemcsak a munkás- és szociáldemokrata mozgalmakról, hanem a nemzeti-ségi kérdéstről is. Legalábbis a pozsonyi vezetés saját politikai identitása részeként értelmezi. A kassai vezetés a magyar Tanácsköztársaság hatására radikális baloldali nézeteket vall és a nemzeti-ségi kérdést a győztes proletárforradalom utáni időkhöz utalja.

Bár a felvázolt viszonyok igen leegyszerűsítettek, tény, hogy a kisebbségi kérdés komplex rendezésének programját, tekintetbe véve az állami berendezkedés kérdését is, csak a Magyar Szociáldemokrata Párt fogalmazta meg, amely az 1920-as politikai differenciálódási folyamat során jött létre. Nem véletlenül, hiszen a nemzeti kérdés a differenciálódási folyamat szerves része volt. A kisebbségi kérdés megoldásának kiindulópontját a párt a nemzeti öngazdálkodásban (autonómia) látta, mely kezelte volna a nemzetek és nemzetiségek minden ügyét, főleg a kultúra és az oktatás terén. Ebből a célból lehetőleg egynyelvű járásokat és nemzeti tanácsokat kellett volna létrehozni. A nemzetgyűlés csak azokban a kérdésekben döntött volna, amik nem tartoztak a nemzeti tanácsok hatáskörébe.³ Tulajdonképpen ez volt az első olyan program, amely a magyar kisebbség körében fogalmazódott meg és az állam berendezkedését is érintette. Nagy horderejű következtetéseket azonban nem vonhatunk le ebből a tényből, hiszen a párt befolyása fokozatosan csökkent, nemcsak a kisebbségen belül, hanem a szociáldemokrácia egészében is.

A szociáldemokrácia válsága feltétlenül közrejátszott az olyan politikai pártok térnyerésében, amelyek kifejezetten nemzeti alapon szerveződtek. Kialakulásuk egybeesett a politikai differenciálódás folyamatával, ami bizonyos mértékben érezhető volt első programnyilatkozataikból is. Magától értetődik hogy a kiscsúza és a keresztényszocialista párt is foglalkozott programjában a szociális kérdés megoldásával, de azt elsősorban nemzeti kérdésként kezelte. 1920 után a szociális szempont fokozatosan háttérbe szorul és egyértelműen a nemzeti-ségi kérdés kerül előtérbe, amit bizonyít az autonómia gondolatától (mint a kisebbségi kérdésnek a csehszlovák állam alapjain történő megoldása iránti belső érdeklődés) való eltávolodás is. Továbbra is támogatják ugyan az autonomista törekvéseket, mindezekelőtt pedig a Szlovák Néppártot, de már a magyar külpolitika szükségleteinek megfelelően. Ebben az értelemben a Szlovák Néppárt is óvatos politikát folytat a magyar pártokkal szemben. Ez a magyar pártok revizionista megnyilatkozásai után, és főleg lord Rothermere akcióját követően állandósult.

Ellentétben a szociáldemokráciával, a magyar pártok sosem fogadták el egyhangúlag a Csehszlovák Köztársaságot, bár kezdetben hajlandóságot mutattak arra, hogy Szlovákiára mint politikai önmegvalósításuk terére tekintsenek. Így értelmezhető pl. a nemzeti-ségi kérdés megoldására tett kiscsúza javaslat, amely kantonokat kívánt létrehozni.⁴ Bár a részletek nem ismertek, feltételezhető, hogy nemcsak Szlovákiára, hanem az egész államra vonatkozott volna. Az, hogy a kantonok elsősorban nemzeti-ségi alapon szerveződtek volna - ami a magyar szociáldemokraták programjának egy változata -, eredményezhette volna azt, hogy a szlovák politika egésze befolyásolha-

tatlanná válik. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a terv nem szerzett túl sok támogatót és 1920-ban tulajdonképpen a kiscgazdák is földadják. Ekkor veszik át a keresztényszocialisták programját, mely egyértelműen Szlovákia autonómiájára, a nemzetiségi kérdés megoldásának kiindulópontjára irányul. Elképzeléseit azonban nemcsak Szlovákia autonómiájával kapcsolatban nem pontosította: azt sem részletezte, hogy kellene rendezni a magyar kisebbség helyzetét az autonómián belül. A támogatás, melyet ilyen értelemben a Szlovák Néppártnak nyújtott, a szlovák politikára gyakorolt cseh hatás kiküszöbölésére volt hivatott. Így a Szlovákia őslakosairól szóló elmélet is azt a célt szolgálta, hogy a párt érvényesülhessen Szlovákiában a Szlovák Néppárt segítségével. Az elmélet arra a gondolatra épített, hogy Szlovákiát ideiglenesen cseh csapatok tartották megszállva. Jellemző volt, hogy ez a gondolat nem talált támogatókra a Szlovák Néppárt tagjai körében, mely autonómiát követelt ugyan, de egyértelműen a csehszlovák állam pártján állt.

A támogatásnak, melyet a magyar politikusok biztosítottak a szlovák autonómia gondolatának, több oka volt. Ha eltekintünk azoktól a mozzanatoktól, amelyek Magyarország külpolitikai irányvonalával függték össze, úgy tűnik, hogy tudomásul vették az autonómia által kínált lehetőségeket, mindenképp a szlovák politikában. Egyidejűleg javult volna a magyar kisebbség helyzete is, tekintet nélkül a Szlovák Néppárt véleményére. Abból, hogy a magyar pártok nem pontosították javaslataikat, arra következtethetünk, hogy csak mozgásteret próbáltak kialakítani az autonómia utáni időkre. Az autonomista blokk azonban a Szlovák Néppárt távolmaradása miatt nem jött létre és így szorult helyzetbe került a magyar pártok politikája is.

Többek közt ez is szerepet játszott ab-

ban, hogy jelentésszerű eltérések keletkeztek az autonómia értelmezésekor. Bizonyos fókuszra kerül a magyar ellenzék körében ekkor tapasztalható válsággal és a politikai szintér krízisével is (utaljunk a politikai erőviszonyok megváltozására). Szűllő elnöksége jelképezte a keresztényszocialisták eltávolodását Szlovákia autonómiájának egyértelmű támogatásától és erősítette a magyar kérdés néprajzi alapokon történő megoldásának pozícióit.⁵ Ez a vonal fokozatosan mélyült és a 30-as évek végén az egyesített párt már nem számolt annak lehetőségével, hogy a kisebbségi kérdést Csehszlovákia keretein belül oldják majd meg.

Befejezésül még egy megjegyzés. Ez a jelentésszerű leegyszerűsített kép is azt mutatja, hogy ha nem is járt nagy sikerrel az autonomista politika, a mozgalom hozzájárult Szlovákia területi integritásának mélyebb megértéséhez. Függetlenül a szereplők indítékaitól és céljaitól. Különösen az első időkben, amikor a kisebbségi kérdést még a magyar pártok is alárendelték a szlovák autonómia gondolatának és a megoldás előfeltételének tartották. Az autonomista mozgalom ezen kívül jelentős mértékben dinamizálta a szlovák politikát és hozzájárult kiteljesedéséhez.

Jegyzetek

1. Hronský, M.: *slovensko pri zrode Československa [Szlovákia Csehszlovákia születésekor]*. Bratislava 1987, p. 312-321.
2. Zelenák, P.: *Vstup madarských politických strán na politickú scénu. [A magyar politikai pártok megjelenése a politika színpadán]*. In: *Slovensko v politickom systéme Československa*. Bratislava, 1992, p. 216-217.
3. *Volksrecht*, 5. 12. 1920.
4. *Barázda*, 7. 11. 1920.
5. *Těsnopisecké zprávy o schůzích PS NS RČ*, 3. schůze, 18. 12. 1925. *SN, f. PR-NB, mat 67/1, em. 241*.